

**PROIECTUL „ICAR – INCLUZIUNE
PRIN MICROCREDIT ȘI AJUTOR RECIPROC –
STRATEGIE SUSTENABILĂ A ECONOMIEI
SOCIALE PENTRU OCUPARE ȘI CREARE
DE ÎNTREPRINDERI SOCIALE”**

**CRISTINA BARNA
ANCUȚA VAMEȘU
IRINA OPINCARU**

Proiectul „ICAR – Incluziune prin MicroCredit și Ajutor Reciproc – strategie sustenabilă a economiei sociale pentru ocupare și creare de întreprinderi sociale”, cod contract: POSDRU ID 173/6.1/S/148102, a fost implementat în anul 2015 de către Uniunea Națională a Caselor de Ajutor Reciproc ale Salariaților din România (UNCARSR) în parteneriat cu Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (FDSC) – Institutul de Economie Socială, Uniunea Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc Argeș, Uniunea Teritorială Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc Buzău, Uniunea Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc Dâmbovița, Uniunea Teritorială a Caselor de Ajutor Reciproc Hunedoara, Uniunea Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc ale Salariaților Mureș, Uniunea Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc ale Salariaților Dolj, Uniunea Teritorială Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc ale Salariaților Brăila, Uniunea Județeană a Caselor de Ajutor Reciproc Vâlcea, Casa de Ajutor Reciproc Arpechim IFN, Casa de Ajutor Reciproc Silvapam IFN, Casa de Ajutor Reciproc Tractorul Brașov IFN, Casa de Ajutor Reciproc Învățământ Brăila, Casa de Ajutor Reciproc Municipiul București, Casa de Ajutor Reciproc Solidaritatea Brăila, Casa de Ajutor Reciproc Învățământ Târgoviște, Casa de Ajutor Reciproc Județean Târgoviște, Casa de Ajutor Reciproc Aparom Buzău IFN, Casa de Ajutor Reciproc Unirea Deva IFN, Casa de Ajutor Reciproc Zarand IFN, Casa de Ajutor Reciproc Hațeg IFN, Casa de Ajutor Reciproc Decebal IFN Deva, Casa de Ajutor Reciproc Sanitar Râmnicu Valcea IFN, Casa de Ajutor Reciproc IFN CFR Râmnicu Vâlcea, Casa de Ajutor Reciproc IFN Municipal Râmnicu Valcea, Asociația Casa de Ajutor Reciproc Învățământ Fălticeni IFN și Casa de Ajutor Reciproc Solidaritatea IFN Buhuși.

Adresele de contact ale autorilor: Cristina Barna, Ancuța Vameșu, Irina Opincaru, Institutul de Economie Socială – Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, Blvd. Nerva Traian nr. 21, București, sector 3, e-mail: cristina_barna1412@yahoo.com; ancuta.vamesu@fdsc.ro; irina.opincaru@fdsc.ro.

Rezultatele proiectului au fost publicate în lucrarea *Incluziunea financiară prin economia socială* (Barna și Vameșu (coord.), 2015).

În materialul de față vom insista asupra rolului organizațiilor de economie socială în realizarea incluziunii sociale.

Obiectivul general al proiectului a fost promovarea și dezvoltarea structurilor economiei sociale și consolidarea capacităților, competențelor, cunoștințelor, stimei de sine pentru grupurile vulnerabile, prin înființarea unui număr de nouă CAR – Structuri de Economie Socială (SES) și dezvoltarea activității a 17 puncte de lucru ale unor CAR parteneri, bazate pe modele de succes la nivel european – uniunile de credit și organizațiile de microfinanțare, precum și crearea a 36 de noi locuri de muncă din care 24 dedicate persoanelor provenite din grupurile vulnerabile din regiunile: București, Sud-Muntenia, Sud-Est, Vest, Centru, Sud-Vest Oltenia și Nord-Est.

Abordând problematica caselor de ajutor reciproc – actori importanți ai economiei sociale din România, și rolului lor în realizarea incluziunii financiare, proiectul ICAR, alături de alte proiecte derulate de Institutul de Economie Socială – Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile în perioada anterioară, s-a încadrat în direcția dezvoltării și vizibilității sectorului economiei sociale în România și a principalilor săi actori. Din punct de vedere conceptual, abordarea economiei sociale a avut la bază definițiile Rețelei Europene de Cercetare (EMES) și Centrului Internațional de Cercetări și de Informare asupra Economiei Sociale, Publice și Cooperatiste (CIRIEC). În acest sens, amintim definiția profesorului Jacques Defourny a economiei sociale adoptată de Rețeaua Europeană de Cercetare (EMES): „*economia socială cuprinde întreprinderile mișcării cooperatiste, societățile mutuale și de asigurări, fundațiile și toate celelalte alte tipuri de organizații non-profit care au anumite principii care le fac să corespundă celui de „al treilea sector” al economiilor moderne*”. Având obiectivul de recunoaștere în sistemele conturilor naționale, Centrul Internațional de Cercetări și de Informare asupra Economiei Sociale, Publice și Cooperatiste (CIRIEC)¹ a propus o definiție a economiei sociale adecvată sistemelor conturilor naționale: „*Setul de întreprinderi private, organizate formal, cu autonomie de decizie și libertate de asociere, create pentru a satisface nevoile membrilor lor prin intermediul pieței prin producerea de bunuri și furnizarea de servicii, asigurări și finanțare, în care procesul de luare a deciziilor și orice fel de distribuție a profiturilor și a surplusurilor între membri nu este în mod direct legată de aportul de capital sau de cotizațiile plătite de membri, fiecare membru având un vot, și existând un proces de luare a deciziilor democratic și participativ. Economia socială include, de asemenea, organizațiile private, organizate formal cu autonomie de decizie și libertate de asociere care produc servicii non-piață pentru gospodării, și ale căror surplusuri, dacă există, nu pot fi însușite de către agenții economici care le crează, controlează și finanțează*”. Această definiție este, de asemenea, în

¹ CIRIEC – Centre International de recherches et d'information sur l'économie publique, sociale et cooperative, Luis Monzon Campos & Rafael Chaves Avila „The social economy in the European Union”, 2012, p. 21.

concordanță cu principiile economiei sociale din CEP-CMAF’s Charter of Principles of the Social Economy² din 2002 (primează obiectivul individual și social asupra capitalului, voluntariat și asociere deschisă, control democratic al membrilor, combinarea intereselor membrilor/utilizatorilor și/sau interesul general, principiul solidarității și responsabilității, management democratic și autonomie față de autoritățile publice, cea mai mare parte a surplusurilor este utilizată în scopul obiectivelor de dezvoltare durabilă, serviciilor în interesul membrilor sau în interesul general).

EXCLUZIUNEA FINANCIARĂ – DELIMITĂRI CONCEPTUALE, CAUZE ȘI CONSECINȚE, DIMENSIUNE ÎN ROMÂNIA

Excluziunea financiară se referă la un proces prin care oamenii se confruntă cu dificultăți în accesarea și/sau utilizarea serviciilor și produselor financiare pe piața clasică, care să fie adecvate nevoilor lor și care să le permită să ducă o viață socială normală în societatea din care fac parte. Excluziunea financiară nu este un concept absolut, uneori se utilizează pentru a desemna fenomenul și termenii „persoane nebankabile” sau „parțial bankabile”. Aspectele-cheie ale excluziunii financiare sunt: lipsa unui cont bancar, lipsa economiilor, lipsa activelor, lipsa accesului la educație financiară, lipsa asigurărilor, lipsa creditului accesibil.

Excluziunea financiară este fenomenul care îi afectează pe cei care dețin foarte puțini bani în toate formele menționate. Excluziunea financiară este un fenomen cu multiple fațete, persoanele afectate împărtășind o serie de probleme: venituri reduse, economii inexistente sau foarte mici, lipsa activelor personale, lipsa unui loc de muncă, probleme de sănătate – inclusiv psihice, sentimentul de excludere, rezidența într-o zonă geografică defavorizată, acces redus la informație, aspecte personale sau sociale, cum ar fi norme culturale, genul – femeile sunt în general mai afectate decât bărbații, vârsta – vârstnicii sunt în general mai afectați decât persoanele tinere.

Excluziunea financiară are o cauzalitate multiplă, putându-se delimita: *excluziunea de acces* (acces restricționat datorită procesului de evaluare a riscului), *excluziune de condiție* (când condițiile atașate produselor financiare le fac nepotrivite pentru nevoile unor oameni), *excluziune de preț* (când unii oameni nu pot accesa anumite produse financiare care au prețuri pe care nu și le pot permite), *excluziune de marketing* (când unii oameni sunt în mod efectiv excluși în campaniile de marketing și de vânzări), *auto-excluziune* (atunci când unii oameni consideră că nu are nici un sens să aplice pentru un produs financiar, deoarece consideră că vor fi refuzați) – Kempson și Wiley, 1999. Alți autori (Corr, 2006) justifică excluziunea financiară în plus față de cauzele enumerate mai sus și prin: izolarea geografică – zone geografice care nu sunt deservite de instituțiile financiare clasice – costurile cu transportul/lipsa transportului public complică și mai mult

² European Standing Conference of Cooperatives, Mutual Societies, Associations and Foundations (CEP-CMAF) – Charter of Principles of the Social Economy; în anul 2008 CEP-CMAF și-a schimbat numele în Social Economy Europe.

această problemă; excluziunea electronică, excluziunea din cauza lipsei unei educații financiare adecvate.

Raportul Băncii Mondiale din 2014 asupra incluziunii financiare face distincție între utilizare și acces la serviciile financiare, delimitând excluziunea voluntară și *excluziunea involuntară* – care include grupul notabil al persoanelor nebankabile din perspectiva instituțiilor financiare comerciale.

Conform The Financial Inclusion Centre din Marea Britanie, cauzele excluziunii financiare se divid în cauze de excludere financiară și cauze de sub-furnizare a serviciilor financiare. Consumatorii nu sunt omogeni și cauzele excluziunii sunt complexe și variate. Din această perspectivă avem două grupuri-țintă principale, enumerate mai jos.

Exclușii financiar: se caracterizează prin venituri disponibile scăzute și, în condițiile economice reale, accesul acestora la serviciile financiare cu amănuntul nu sunt viabile comercial pentru furnizorii financiare. Alternativ, consumatorii se pot confrunta cu excluderea efectivă din cauza unui handicap. În acest caz, pot exista limite la ceea ce piața poate oferi și pot fi necesare soluții inovatoare și modele alternative de afaceri pentru a schimba condițiile, funcționarea instituțiilor, sau pentru a elimina barierele pentru acces și de a dezvolta, produse și servicii accesibile.

Subfurnizații: aceștia sunt consumatori care și-ar putea permite să-și satisfacă nevoile financiare de bază, dar nu o fac din cauza cererii și ofertei și a barierelor de acces.

Indicatorii prin care se poate măsura excluziunea financiară sunt: gradul de îndatorare, numărul/ ponderea persoanelor deconectate de la utilități, numărul/ ponderea persoanelor care apelează la împrumuturi din surse alternative, numărul/ ponderea familiilor care nu dețin nici un cont bancar (sau îl utilizează foarte puțin), numărul/ ponderea persoanelor aflate în imposibilitatea de a economisi chiar și sume foarte mici, numărul/ ponderea persoanelor care nu contractează asigurări.

În general, sunt excluși financiar șomerii pe termen lung, pensionarii, persoanele lipsite de câștiguri din motive de boală sau dizabilitate, femeile monoparentale, anumite minorități etnice, persoanele care depind de beneficii sociale. Impactul excluziunii financiare poate consta în: costuri mai mari pentru tranzacții financiare ocazionale și credit; lipsa accesului la anumite produse și servicii care necesită existența unui cont bancar; lipsa securității în păstrarea banilor; bariere la angajare – un cont bancar fiind o cerință de bază la mulți angajatori pentru virarea salariului; accentuarea excluziunii – deoarece inexistența unei istorii bancare și de credit poate dezavantaja accesarea anumitor servicii financiare la fel de mult ca și o istorie bancară proastă, precum și sărăcie și supraîndatorare. Locuitorii din zonele cu dificultăți economice au risc mai ridicat de a suferi de excluziune financiară, de exemplu locuitorii din mediul rural. Aceasta reflectă deficitul în furnizarea de servicii financiare în cadrul comunităților respective. Excluziunea financiară face parte dintr-o excluziune mult mai amplă, de tip social, cu care se confruntă anumite grupuri care nu au acces la servicii esențiale de calitate, cum ar fi locuri de muncă, locuințe, educație sau îngrijire sanitară.

Consecințele excluderii financiare asupra individului și a societății nu trebuie subestimate. Cei care nu pot avea acces la finanțare pentru dezvoltarea unei afaceri sau pentru consum personal au dificultăți mai mari în integrarea socială și economică. Excluderea financiară duce la o capacitate mai redusă de a face față șocurilor financiare și cheltuielilor neprevăzute. Persoanele excluse de la serviciile de economisire sunt mai vulnerabile la furt, fiind obligate să păstreze în numerar economiile lor la domiciliu. Mai mult decât atât, persoanele excluse de la serviciile financiare de masă sunt susceptibile să apeleze la instituțiile care oferă aceste servicii la un preț mult mai mare. Acest lucru este valabil și pentru accesul la credite, persoanele cărora le este refuzat creditul de la instituțiile financiare de masă sunt obligate să apeleze la intermediari privați sau cămătari informal, care percep mai mult și oferă condiții mai puțin favorabile, agravând și mai mult vulnerabilitatea și excluderea lor, și supunându-le riscului de a deveni supraîndatorate.

Excluziunea financiară conduce la un proces mai larg, de excluziune socială. Conform definiției agreate la nivel european, excluziunea socială este un proces prin care anumite persoane sunt împinse la marginea societății și împiedicate să participe pe deplin în societate din cauza sărăciei sau lipsei competențelor de bază și oportunităților de învățare, sau ca rezultat al discriminării. Acest proces îi distanțează de un loc de muncă, de oportunități de obținere a venitului, de educație și training, de rețelele și activitățile sociale și comunitare. Persoanele excluse social nu au acces la organismele decizionale, și, astfel, de multe ori se simt neputincioși și în imposibilitatea de a prelua controlul asupra deciziilor care afectează viața lor de zi cu zi.

Excluziunea financiară este în același timp atât o cauză, cât și o consecință a sărăciei și excluderii sociale. Sărăcia este un fenomen complex care, de multe ori, se manifestă ca un cerc vicios în care cineva odată intrat este foarte greu să mai iasă – multe familii regăsindu-se într-o „capcană” a sărăciei. Sărăcia se manifestă atât la nivel individual, cât și la nivelul unor comunități. Lipsa unui loc de muncă duce la limitarea consumului și la lipsa sau diminuarea economiilor, ceea ce determină incapacitatea de a investi în dezvoltarea personală – educație și formare profesională, dezvoltarea unei afaceri existente sau în demararea unei noi afaceri. Aceste probleme au impact și la nivel macroeconomic: reducerea consumului duce la limitarea creșterii economice, erodarea piețelor locale și la fenomenul de dezinvestire (retragerea capitalului), ceea ce generează oportunități și mai reduse în respectivele comunități. Problemele de sănătate și incapacitatea de a apela la prevenție, alimentație/ hrană corespunzătoare și de a avea condiții de trai sănătoase sunt alte motive pentru care cei săraci rămân în urmă față de restul societății.

În *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei (2015–2020)* se arată că o treime din populație este afectată de deprivare materială severă, în sensul că nu-și poate permite să achiziționeze articole considerate dezirabile sau chiar necesare pentru a duce un trai decent. Încă mai există în România copii care nu au mers niciodată la școală, iar procentul tinerilor fără o educație adecvată este ridicat. Multe persoane sunt în continuare inactive sau neangajate formal, cu șanse mici de a căpăta acces corespunzător la piața muncii.

Există inegalități în ceea ce privește acoperirea cu servicii medicale de bază. Există un număr semnificativ de comunități dezavantajate în care aceste probleme se cumulează, făcând aproape imposibilă întreruperea ciclului excluderii, fără ca membrii săi să fie sprijiniți și integrați prin intervenții din exterior.

Conform datelor extrase din *Global Findex Database 2014* (Banca Mondială), excluziunea financiară în România în anul 2014 a înregistrat un nivel ridicat:

- *România este țara membră UE cu cel mai mic acces la servicii financiare din UE – aproape 40% din cetățenii români nu au acces la servicii financiare.*

Numai 60,8% din populația de 15 ani și peste din România deținea, în anul 2014, un cont la o instituție financiară, față de media la nivelul zonei Euro de 94,8%. România este țara cu cel mai mic acces la conturi bancare atât din țările membre UE, cât și din țările vecine nouă. Accesul în România a crescut însă în ultimii trei ani de la 44,6% la 60,8%, înregistrând o creștere de 38%, cea mai mare rată de creștere comparativ cu țările din zonă.

Tabelul nr. 1

Ponderea persoanelor care dețin cont la o instituție financiară, în anii 2014 și 2011

	Cont la o instituție financiară (% din populația 15 ani și peste)	
	2011	2014
Euro area	90,6	94,8
Ungaria	72,7	72,3
Serbia	62,2	83,1
Bulgaria	52,8	63,0
România	44,6	60,8

Sursa: Global Findex Database 2014 – Measuring financial inclusion around the world, Word Bank; prelucrare date autori.

- *Accesul la servicii financiare este mai redus în rândul populației cu nivel scăzut de educație și a celei din mediul rural.*

Accesul este și mai scăzut în rândul populației cu nivel de educație redus (studii primare sau mai puțin), de numai 34,4% și în rândul populației rurale, de numai 56,4%. Se remarcă însă creșterea galopantă cu 50% în numai trei ani a accesului la instituții financiare în mediul rural.

- *România este țara cu cea mai mare pondere a persoanelor care apelează la împrumuturi.*

45,7% dintre români au împrumutat bani în anul 2014, mult peste media zonei Euro de 35,4%, această pondere fiind la fel de mare în zonele rurale și în rândul populației cu acces scăzut la educație.

- *Romania este țara cu cea mai mare pondere a cetățenilor care trebuie să se împrumute pentru a face față cheltuielilor de educație sau sănătate.*

În România, 5,4% din populație a fost nevoită să se împrumute pentru a face față cheltuielilor de educație și 13,3% cheltuielilor legate de sănătate. În același timp, numai 2% din populație împrumută pentru a începe, a opera sau a dezvolta o fermă sau o afacere.

Tabelul nr. 2

Ponderea persoanelor peste 15 ani care apelează la împrumuturi pentru educație, sănătate sau pentru a dezvolta o fermă/ afacere în anul 2014

% populație 15 ani și peste în 2014:	Împrumut pentru:		
	Educație sau taxe școlare	Sănătate sau alte motive medicale	A începe, a opera sau a dezvolta o fermă sau o afacere
Euro area	4,0	3,7	2,8
România	5,4	13,3	2,0
Bulgaria	2,1	5,0	1,6
Serbia	2,6	4,1	2,3
Ungaria	2,0	3,7	1,1

Sursa: Global Findex Database 2014 – Measuring financial inclusion around the world, Word Bank; prelucrare date autori.

- *România împrumută din ce în ce mai mult din surse informale;*

România este țara în care cei mai mulți cetățeni apelează la împrumuturi din surse informale – cămătări sau case de amanet. Se observă, de asemenea, o creștere semnificativă, de peste nouă ori a frecvenței împrumuturilor din astfel de surse în perioada 2011–2014.

Tabelul nr. 3

Ponderea persoanelor care contractează împrumuturi de la o instituție financiară și de la casă de amanet/ sursă informală în anii 2014 și 2011

% din total populație în:	Împrumuturi de la:			
	O instituție financiară		Casă de amanet sau sursă informală – inclusiv cămătări	
	2011	2014	2011	2014
Euro area	11,8	15,8	0,9	0,4
România	8,4	11,8	0,2	1,6
Bulgaria	7,8	13,3	1,4	1,6
Serbia	12,3	8,9	1,6	0,0
Ungaria	9,4	8,7	1,1	0,7

Sursa: Global Findex Database 2014 – Measuring financial inclusion around the world, Word Bank; prelucrare date autori.

- *Supraîndatorarea gospodăriilor din România este în creștere galopantă.*

Conform Eurostat, România se situa în anul 2013 pe locul cinci în Uniunea Europeană, cu un procent de 30,5% al gospodăriilor care înregistrau datoriile la plata facturilor curente – chirie/ipotecă, întreținere – utilități, aproape una din trei gospodării având astfel de dificultăți, situații asemănătoare înregistrându-se în Grecia, Bulgaria, Croația și Cipru, țări puternic afectate de criza financiară din ultimii ani. Mai mult, ponderea gospodăriilor cu datorii a crescut de trei ori în perioada 2007–2013. Majoritatea datoriilor în România sunt la utilități (28,8%).

INCLUZIUNEA FINANCIARĂ: CONCEPT, INDICELE COMPOZIT DE INCLUZIUNE FINANCIARĂ

Incluziunea financiară sau finanțarea incluzivă reprezintă furnizarea de servicii financiare la costuri accesibile pentru segmentele de populație defavorizate și cu venituri mici din societate, care ar suferi de excluziune financiară în cazul în care serviciile nu le-ar fi disponibile sau accesibile.

Unii autori chiar consideră că aceste servicii ar trebui să fie servicii publice, disponibile tuturor. Determinarea unor politici de incluziune financiară adecvate pornește de la considerarea tuturor factorilor care influențează accesul la, precum și utilizarea serviciilor financiare. În acest sens, în *Policy Paper: Measuring Financial Inclusion in the EU: The New „Financial Inclusion Score”* (European Commission, Microfinance Centre), se consideră că provocarea-cheie este definirea și măsurarea incluziunii financiare într-un mod în care poate fi operaționalizat și susținut prin programe și politici. Totuși, *conceptul de incluziune financiară* nu se pretează la o măsurare precisă; el *acoperă multe aspecte legate de ofertă, cerere și politică publică*.

Nota de politică publică amintită mai sus oferă o abordare de măsurare a incluziunii financiare la nivel macro care leagă cele două componente ale pieței – oferta și cererea, și oferă un *indice compozit de incluziune financiară* comparabil la nivel european.

Microfinance Center tratează incluziunea financiară drept capacitatea sistemului financiar de a oferi produse și servicii adecvate tuturor persoanelor fizice care doresc să le utilizeze. Un sistem financiar incluziv funcționează ca un sistem deschis, în sensul că permite oricui să îl utilizeze (dacă și când are nevoie) în termeni și condiții egale. Incluziunea financiară descrie abilitatea unui sistem financiar (incluzând instituțiile sale, produse și servicii, procese și politici) de a realiza acest lucru în termeni și condiții convenabile, echitabile și transparente.

Incluziunea financiară a unui sistem poate fi reprezentată ca un set de:

– *Rezultate (outputs)*: utilizarea actuală a serviciilor financiare de bază, incluzând conturile curente, creditul de consum, conturile de economii și asigurările.

– *Intrări (inputs)*:

1. factori ce țin de ofertă: infrastructura livrării serviciilor financiare;
2. factori ce țin de cerere: calitatea produselor și serviciilor, sau cât de bine satisfac ele așteptările consumatorilor;
3. politicile proincluziune: acțiuni și reglementări guvernamentale care au drept scop avansarea incluziunii financiare într-o țară.

Indicele de incluziune financiară propus de Comisia Europeană – Microfinance Center descrie incluziunea financiară ca fiind abilitatea unui sistem financiar de a oferi servicii în conexiune cu intrările disponibile, fiind mai degrabă un indice de măsurare a performanței decât un indice de măsurare a rezultatelor. Indicii calculați reprezintă o modalitate de măsurare relativă, de ordonare a sistemelor financiare a

țărilor în comparație cu „cel mai bun”, așa cum a fost identificat prin metoda de optimizare utilizată – DEA³.

Un scor al indicelui de incluziune financiară în valoare de „1” înseamnă că sistemul transformă factorii de acces în utilizare în cel mai eficient mod posibil, și că reprezintă un standard de eficiență sau de referință pentru alte țări. Un scor al indicelui de incluziune financiară mai mic decât 1 înseamnă că un anume sistem financiar este mai puțin incluziv (în termeni relativi) în comparație cu cel mai bun din clasă. Totuși, în ambele cazuri (IIF = 1, IIF < 1), este încă posibil ca unele persoane să fie excluse de la utilizarea serviciilor financiare, și să fie necesar să fie dezvoltate măsuri suplimentare pentru a reliefa natura specifică și scala excluziunii. IIF este o metodă generală utilă pentru măsurarea și compararea incluziunii financiare în rândul statelor membre UE.

Tabelul nr. 4

Indicele de incluziune financiară și performanța țărilor membre UE

Categorie	Țară	Ordine	Indicele de Incluziune Financiară
Leaderi	Suedia	1	1,000
	Danemarca	2	1,000
	Finlanda	3	1,000
	Irlanda	4	1,000
	Franța	5	1,000
	Cipru	6	1,000
	Slovenia	7	1,000
	Germania	8	1,000
	Latvia	9	1,000
	Spania	10	1,000
	Olanda	11	1,000
Țări cu performanță ridicată	Malta	12	0,999
	Austria	13	0,996
	Belgium	14	0,987
	Estonia	15	0,964
	UK	16	0,962
	Slovakia	17	0,930
	Czech Rep.	18	0,921
	Luxemburg	19	0,904
Aspiranți	Portugal	20	0,876
	Ungaria	21	0,841
	Grecia	22	0,840
	Italia	23	0,800
	Lituania	24	0,753
	Polonia	25	0,747
Întârziați	Bulgaria	26	0,567
	România	27	0,554

Sursa: Policy Paper: Measuring Financial Inclusion in the EU: The New “Financial Inclusion Score” (European Commission, Microfinance Centre), p. 3.

³ DEA – Data Envelopment Analysis – metodă de programare liniară utilizată în optimizarea cercetării care acordă ponderi în mod endogen componentelor indicelui, fără o specificare prealabilă a valorilor acestor ponderi.

După cum se poate observa cu ușurință din tabelul de mai sus, România se poziționează pe ultimul loc în ierarhia țărilor membre UE din punct de vedere al incluziunii financiare. Menționăm însă că analiza pe componente a indicelui de incluziune indică pentru România că, deși factorii de acces sunt aplicați destul de eficient, totuși rezultatul general este inefficient: ierarhizare România conform IIF – loc 27, ierarhizare România conform factorilor ce țin de ofertă – loc 6, ierarhizare România conform factorilor ce țin de politică publică – loc 4, ierarhizare România conform cerere – loc 10.

CARACTERISTICILE UNUI SISTEM FINANCIAR INCLUZIV; LOCUL ȘI ROLUL ORGANIZAȚIILOR DE ECONOMIE SOCIALĂ ÎN SISTEM

Aspectele-cheie care caracterizează un sistem financiar incluziv sunt:

- accesul tuturor gospodăriilor nebankabile, inclusiv al femeilor, minorităților și întreprinderilor de toate mărimile la toate serviciile financiare – și anume, servicii de economisire, credit pe termen scurt și lung, ipotecă, asigurări, pensii, plăți, transferuri de bani locale și internaționale, leasing etc., la costuri rezonabile;
- sănătatea instituțiilor financiare prin monitorizarea performanței acestora de către factorii interesați și reglementări prudentiale corespunzătoare;
- existența unei diversități de furnizori de servicii financiare pentru a asigura cea mai cost-eficientă alternativă pentru consumatori: furnizori privați comerciali, nonprofit și publici.

Accesul la credit nu trebuie confundat cu creditul foarte accesibil care poate contribui la supraîndatorare. În condițiile unor reglementări stricte cu caracter prudential a practicilor de acordare a finanțării au apărut furnizori de credit rapid („cu buletinul”) sau furnizori de credit de tip prădător care acordă împrumuturi pe termen scurt sau foarte scurt („pay day” – „până la salariu”) cu dobânzi foarte mari. Există discuții asupra rolului nefast al acestora, susținătorii atrăgând atenția că în lipsa unor astfel de servicii grupurile în nevoie ar apela la credite informale și la cămătări, situația lor agravându-se.

Serviciile financiare de bază necesare oricărei gospodării sunt: cont curent pentru încasări și plăți, produse de economisire adecvate unor sume mici, facilități de transfer de bani, produse de asigurare – viață și non-viață, mici împrumuturi și descoperit de cont pentru scopuri personale de producție sau de alt tip (acestea din urmă se pot asimila conceptului de microcredit).

Conform raportului „*Financial services provision and prevention of financial exclusion*”, elaborat pentru Comisia Europeană, Directoratul General pentru Angajare, Afaceri Sociale și Oportunități Egale în 2008, pentru a se adresa atât problemelor de acces, cât și celor de utilizare, furnizorii de servicii financiare au adoptat o gamă largă de strategii.

- *Furnizorii comerciali orientați spre profit:*

Au dezvoltat conturi bancare de tranzacționare simple, cu costuri reduse, pentru a satisface nevoile persoanelor cu venituri mici și instabile și au implementat

parteneriate cu instituții guvernamentale sau cu organizații din sectorul social pentru a facilita accesul anumitor grupuri defavorizate la servicii financiare.

De exemplu, în Belgia, *Fortis* a creat Banca Poștală în 1995 care a oferit cont curent de bază mult înaintea băncilor comerciale. În Scoția, Bank of Scotland lucrează cu grupuri locale și asociații de locatari/ proprietari pentru a le furniza conturi de tranzacționare de bază, promovarea educației financiare pentru a încuraja utilizarea serviciilor financiare și creșterea capacităților – abilităților și cunoștințelor financiare.

• *Furnizorii din economia socială (cooperativele și uniunile de credit – case de ajutor reciproc):*

Instituțiile financiare comunitare sunt, de multe ori, singurii furnizori pentru cei excluși financiar. Uneori aceștia lucrează la rândul lor în parteneriat, cum este în Marea Britanie, unde Coop Bank a ajutat uniunile de credit să își extindă serviciile și în zona de tranzacționare, astfel uniunile de credit putând să ofere, la rândul lor, conturi de bază începând cu 2007.

Furnizorii din economia socială au și unele din cele mai eficiente servicii de consiliere financiară, inclusiv în caz de supra-îndatorare. De exemplu cooperativa de credit franceză *Crédit Agricole* a înființat Puncte de trecere – ‘Points Passerelle’ – pentru a ajuta persoanele cu dificultăți financiare, în spații distincte de cele ale băncii, acestea oferă atât consiliere cât și, dacă este nevoie, mediere și negociere cu creditorii, și, în unele cazuri, credit solidar pentru restructurarea datoriilor.

Furnizorii de economie socială sunt recunoscuți la nivel european ca fiind în rândul organizațiilor care oferă sprijin în caz de supraîndatorare. Cei supraîndatorați au în general datorii la chirie sau rate pentru credite de casă, întreținerea locuinței – utilități, alte credite. Un studiu la nivelul Uniunii Europene elaborat în anul 2012 de către European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, a considerat că principalele entități care oferă consiliere în caz de supraîndatorare sunt ONG, asociațiile de protecția consumatorilor, autoritățile publice locale care au și responsabilități legale în acest sens în multe state europene. Tipurile de servicii oferite includ: informarea, planificarea și echilibrarea bugetelor, asistență cu procedurile legale, negocierea cu creditorii, managementul conturilor personale.

Lipsa de acces la finanțare a unor categorii sociale importante este un eșec al pieței financiare datorat asimetriei informaționale. Un eșec al pieței similar, ca importanță și consecințe, eșecurilor de tipul „bunuri colective” sau „externalități”, mult mai ușor de recunoscut și de înțeles. Excluziunea financiară nu este singura consecință, ci ea conduce la fenomenul mai greu de rezolvat, cel de excluziune socială. Numeroase categorii de persoane nu au acces la credit pentru bunuri de consum și numeroase categorii de întreprinzători nu au acces la credit pentru ideile lor antreprenoriale care ar putea crea locuri de muncă, oportunități de autoocupare și, în final, dezvoltare locală durabilă.

În acest context, formele de ajutor reciproc financiar de tip mutualist și cooperativele de credit apar și se dezvoltă ca răspuns la realitățile pieței, la nevoi

sociale și economice nesatisfăcute și chiar ca răspuns la unele antagonisme sociale. Multe din instituțiile financiare ale economiei sociale – cooperative de credit, asociații de ajutor reciproc și împrumut, și asociații mutuale au apărut în Europa secolului XIX aflată în proces de industrializare, dar și de pauperizare a populației rurale, mai ales. Cooperativele de credit europene au apărut pornind de la ideile lui Hermann Schulze și Raiffeisen care au fost martorii foametei din anul 1848, perioadă în care și-au văzut concetățenii căzând victimă cămătăriei (situația de selecție adversă). Independent unul de celălalt au început să promoveze ideea unor instituții de credit care să funcționeze pe alte principii. Schulze a vrut să îi ajute pe micii meșteșugari și întreprinzători urbani, în timp ce Raiffeisen vroia să îi ajute pe săracii din mediul rural. Rațiunea amândurora era aceeași ca cea a inițativelor de microfinanțare de astăzi – și anume, să ofere oamenilor resursele și instrumentele necesare pentru a se ajuta singuri. Din Germania, sistemul financiar cooperatist s-a extins spre nordul Europei. În Marea Britanie începuturile au fost diferite, organizațiile de întrajutorare financiară fiind legate de comunitățile religioase în societățile de construcții. Cooperarea este totodată și o mișcare socială care a apărut și s-a dezvoltat și pe fondul unor antagonisme între diverse grupuri sociale. Mișcările muncitorești care au generat numeroase cooperative la începutul secolului XX erau și promotoarele unei culturi “anti” capitalism. Uniunile de credit – casele de ajutor reciproc – denumire sub care sunt cunoscute în România au apărut mai întâi pe continentul nord-american în comunitățile francofone din Canada care aveau nevoie de propriile instrumente de finanțare aflându-se în mijlocul unor foarte puternice comunități anglofone („Anglos”) și așa a luat ființă una din cele mai mari organizații financiare din Canada – *Caisses Desjardins*. Apoi acestea s-au extins în Statele Unite până în comunitățile din Caraibe, emigranți din aceste comunități aducând cu ei uniunile de credit atunci când s-au stabilit în Marea Britanie și Irlanda începând din anii '60.

Înflorirea acestor organizații nu este întâmplătoare – structura lor de proprietate și guvernare le permite să surmonteze importante imperfecțiuni ale pieței în sectorul financiar. Astfel, în perioadele când s-au dezvoltat cooperativele de credit, băncile se concentrau pe nevoile de finanțare ale industriilor aflate în dezvoltare rapidă, ale indivizilor prosperi, ale guvernelor și, de multe ori, riscuau prea mult cu banii acestora. Chiar dacă și-ar fi dorit să deservească categorii de clienți mai săraci ar fi avut dificultăți cu asimetria informațională și cu costurile prea mari ale unor contracte de valoare prea mică (situația hazardului moral), probleme care marchează în continuare piața creditului rural, după cum au constatat și economiștii Karla Hoff și Joseph Stiglitz.

UNIUNILE DE CREDIT (CASELE DE AJUTOR RECIPROC)

Uniunile de credit sunt organizații mutuale specializate pe acordarea de credite de consum. Din punct de vedere al fondurilor mobilizate și al tranzacțiilor derulate,

uniunile de credit sunt cele mai mici dintre instituțiile de depozitare, având, totuși, un grad rapid de dezvoltare în ultima perioadă. Participanții la aceste instituții sunt de regulă membrii aceleiași organizații, iar din acest punct de vedere operațiunile financiare derulate prin uniunile de credit sunt considerate ca având un risc redus. Gradul de diversificare al serviciilor și instrumentelor financiare oferite este relativ redus.

În **România**, uniunile de credit se regăsesc sub forma caselor de ajutor reciproc. Casele de ajutor reciproc (CAR), din punct de vedere legislativ, sunt înființate ca asociații fără scop patrimonial și se împart în două mari categorii: case de ajutor reciproc ale salariaților (CARS, înființate conform legii nr. 122/1996) și case de ajutor reciproc ale pensionarilor (CARP, înființate conform legii nr. 540/2002). CAR pot fi considerate că fac parte din categoria societăților mutuale de economisire sau a uniunilor de credit, având rolul principal de a strânge fonduri de la membri în „fondul social” și de a oferi împrumuturi cu dobândă avantajoasă membrilor (uneori și ajutorare în situații deosebite – susținerea cheltuielilor de înmormântare etc), contribuind astfel la obiectivul european de prevenire a excluziunii sociale. CAR sunt încadrate de legislația națională în categoria instituțiilor financiare nebankare (IFN) și sunt înregistrate în Registrul de evidență al instituțiilor financiare nebankare al Băncii Naționale a României, alături de casele de amanet și de alte entități fără scop patrimonial cu activități în acest domeniu. Ele nu sunt instituții de credit (instituții financiare monetare), în sensul în care nu pot atrage depozite sau alte fonduri rambursabile de la public și oferi credite în cont propriu și/sau emite monedă electronică.

Istoria creditului mutual datează în România încă din secolul al XVIII-lea când în Transilvania s-au constituit astfel de asociații, urmând modelul breslelor care aveau și un caracter de întraajutorare. Conform raportului de cercetare elaborat de Kivu M., în anul 1722 a apărut la Reșița așa numita „ladă frățescă” (*Bruderslade*), asociație ce a luat ființă după modelul asociațiilor miniere din Europa Centrală ce funcționau încă din sec. XV–XVI; în anul 1789 la Baia-Mare exista *Casa principală frățescă*, care ulterior s-a extins și la metalurgiștii din localitate; în anul 1835 a luat ființă la Brașov, *Casa de Păstrare „Kronstadter Allgemeine Sparkassa”*, constituită din depunerile membrilor. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar primele uniuni de credit rezultate din inițiativele unor categorii sociale, cum ar fi mici meșteșugari, comercianți, cadre didactice, muncitori ș.a. care își puneau o parte din economii în comun, ca bază pentru obținerea creditelor (de exemplu: 1846, în Brașov – *Asociația de Ajutor Reciproc Românească a Lucrătorilor Tipografi*; 1855, în Brăila – *Societatea de economie, credit și ajutor „Înfrățirea”*; în 1858, în București – *„Casa de ajutor și prevedere a lucrătorilor tipografi”*; în 1863, în București, *„Casa de Ajutor Reciproc a Tipografilor din România”*, avându-l ca președinte pe C. A. Rosetti; în 1868, în comuna Chirnogi, județul Ilfov – *„Societatea de înlesnire interioară a comunei Chirnogi”*, considerată prima asociație de credit modernă care funcționa legal în România – cu personalitate juridică; în 1870, în București – *„Economia – Asociațiune de credit popular”*, casă de economii și credite fondată de Petre S. Aurelian etc.) (Kivu, 2011, citat din Lambru, 2013: 37–38; UNCARS, 2015).

Casele de ajutor reciproc au fost mereu prin tradiție sprijin pentru persoanele cu venituri scăzute în România, menținându-și credibilitatea atât în perioada comunistă, cât și după anul 1990, făcând față transformărilor economice și schimbărilor globale, supraviețuind și dezvoltându-se până în prezent, când se înscriu pe direcția instituțiilor de microfinanțare promovate la nivel european. Menționăm în acest sens faptul că, recent, în cadrul primelor etape ale inițiativei comune europene JASMINE, din România au fost selectate șase CAR pentru a beneficia de furnizarea de asistență tehnică, evaluare și formare ca furnizori de microcredite.

Conform datelor *Atlasului Economiei Sociale* – ediția 2014, în anul 2012, în Registrul de evidență Instituții Financiare Nebancare, Secțiunea B – Case de Ajutor Reciproc al Băncii Naționale a României au fost înregistrate un număr total de 2 845 CAR. Efectiv, au fost însă active (cu bilanț contabil raportat la INS) un număr de 2 767 CAR, din care 2 569 CARS (92,84% din total CAR) și 198 CARP (7,16% din total CAR), rata de activitate pentru total CAR fiind de 97,3%. La sfârșitul anului 2012, în România funcționau un număr de 198 CARP. În prezent, Federația Națională Omenia a Caselor de Ajutor Reciproc a Pensionarilor din România, cea mai puternică organizație de pensionari din țară, are 142 CARP-uri afiliate, cu peste 1 400 000 membri răspândiți atât în mediul urban (53%), cât și în mediul rural (47%). În *Atlasul Economiei Sociale* – ediția 2014, se arată că în anul 2012, regiunile care au concentrat cele mai multe CARP au fost în principal regiunile slab dezvoltate ale României, unde există o pondere importantă de persoane excluse financiar: regiunea Nord-Est (18% din total CARP), Sud-Muntenia (16% din total CARP) și Sud-Vest (15% din total CARP). Spre deosebire de CARS, CARP pot realiza și venituri din activități economice (de exemplu, unele CARP oferă la prețuri modice excursii, pelerinaje, cabinete medicale, prestări servicii reparații, coafor, frizerie, croitorie, magazine sociale etc), ceea ce le-a oferit posibilitate de a presta și servicii sociale pe lângă serviciile financiare avantajoase pentru membri.

Așadar, prin aceste organizații care și-au dovedit viabilitatea și rolul social dincolo de schimbări de sisteme economice, România are un potențial major de realizare a incluziunii financiare prin consolidarea rolului lor în cadrul actualului sistem financiar din România. Puncte de reflecție în contextul mai amplu al incluziunii financiare pot fi și: necesitatea unei strategii de educație și capacitate financiară a populației, încheierea de parteneriate între instituții financiare și ONG cu rol în politici de proinclusiune, consolidarea rolului și altor actori ai economiei sociale (cooperativele de credit) pe piața financiară, stimularea microfinanțării, crearea unor noi instrumente de finanțare a întreprinderilor sociale.

BIBLIOGRAFIE

- Barna C., Vameșu A. (coord.), Opincaru, I., Jones, P. A., Minoiu, S., *Incluziune financiară prin economia socială*, București, Editura Wolters Kluwer, 2015.
- Barna C., *Atlasul Economiei Sociale*, Institutul de Economie Socială, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, 2014.

- Campos, L. M., Chaves Avila, R., *The social economy in the European Union*, CIRIEC – Centre International de recherches et d’information sur l’économie publique, sociale et cooperative, 2012.
- Corr, C., *Financial Exclusion in Ireland: An exploratory study and policy review*, Dublin, Combat Poverty Agency, 2006.
- Dubois, H., *Household debt advisory services in the European Union*, Eurofound (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), Authors of country reports: Hungary: Anikó Bernát (TÁRKI Social Research Institute) and Lea Köszeghy (Habitat for Humanity), Ireland: Hans Dubois, Portugal: Catarina Frade, Fernanda Jesus and Cláudia Lopes (Centre for Social Studies, University of Coimbra), Sweden: Richard Ahlström (Mid Sweden University), 2012.
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, Contractor: Réseau Financement Alternatif, Experts: Luisa Anderloni, Bernard Bayot, Piotr Błędowski, Małgorzata Iwanicz-Drozdowska and Elaine Kempson. Research partners: Elizabeth Aro, Rym Ayadi, Michael S .Barr, Andrea Braun, Annika Cayrol, Bozena Chancova, Iskra Christova-Balkansa, Caroline Corr, Elmar Deckert, Riccardo Delisa, Lise Disneur, George Gloukoviezoff, Volker Haug, Nina Hauth, Olivier Jérusalmy, Dalia Kaupelyté, Claudia Kurzbuch, Christian Poppe, Françoise Radermacher, Julia Rodkiewicz, Werner Sanio and Daniela Vandone, 2008.
- Financial Services Authority, *In or out? Financial exclusion: a literature and research review*, 2000, p. 9.
- The Financial Inclusion Centre, *The Causes of Financial Exclusion. Understanding the causes of financial exclusion and underprovision*, 2015, disponibil online la http://inclusioncentre.co.uk/wordpress29/?page_id=33.
- The Global Findex Database 2014, Measuring Financial Inclusion around the World, 2014, bază de date disponibilă online la <http://www.worldbank.org/en/programs/globalindex>.
- Kivu, M., *Accesul la finanțare în România 2010 – Casele de ajutor reciproc și cooperativele de credit – Dimensiuni, performanțe, tendințe, provocări*, Raport preliminar de cercetare realizat în cadrul proiectului Prometeus – Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, 2011.
- Kumar, S., *Financial Inclusion. From poverty to prosperity*, Institute of Cooperative Management, Bhopal (India), disponibil online la <http://www.slideshare.net/dearasthana/financial-inclusion-28460449>.
- Lambriu, M., *Organizatiile de ajutor reciproc*, Editura Polirom, București, 2013.
- Microfinance Centre, *Policy Paper: Measuring Financial Inclusion in the EU: The New “Financial Inclusion Score”*, Warsaw, Poland, 2015.
- Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice, *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015–2020*, 2015, disponibilă online la <http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Familie/2015-DPS/2015-sn-is-rs.pdf>.
- World Bank, *Global Financial Development Report 2014: Financial Inclusion*, Washington, DC: World Bank, doi:10.1596/978-0-8213-9985-9, License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0, 2014, p. 16.